

Pijlstaarten in Groningen

Egbert Boekema

De Pijlstaart is een vogel die in Groningen voor wat zijn voedselgebieden betreft een duidelijke voorkeur heeft voor slikkige gebieden en geoogste graanakkers. Aan de hand van circa 1000 waarnemingen van de schrijver, verricht tussen 1971 en 2007, wordt hier een impressie gegeven omtrent het voorkomen in de provincie Groningen.

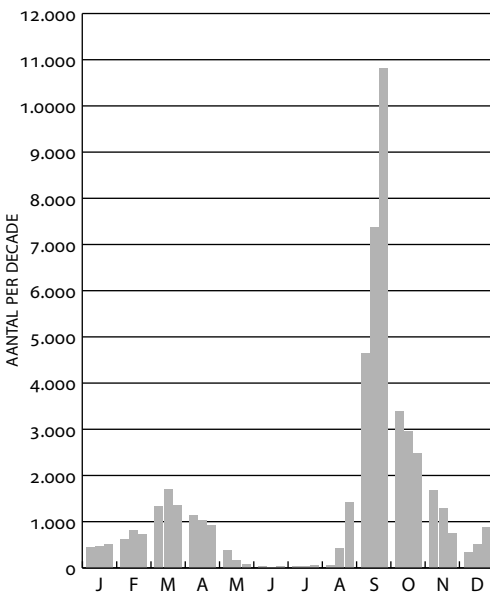
Aantallen per seizoen

In *Vogels van Groningen* (Boekema et al 1983) geeft Menno van Eerden een aardig beeld van het voorkomen in de jaren zeventig, toen in het kustgebied regelmatig, en dan met name in de Lauwersmeer, na de broedtijd soms duizenden Pijlstaarten verbleven. De aantallen zijn tegenwoordig wat lager, maar op de goede plek en in de goede tijd van het jaar is het nog steeds mogelijk om meer dan duizend Pijlstaarten vanaf één punt te zien. Bijvoorbeeld vanaf de dijk van de Lauwersmeer ter hoogte van de landaanwinning bij de Westpolder. Maar dan moet het niet precies hoogwater zijn, want dan zitten de Pijlstaarten niet op het wad maar deels verscholen tussen de vegetatie op de kwelder. Door langjarige tellingen van een beperkt aantal terreinen in Groningen is het mogelijk om een redelijk grote steekproef te verzamelen die het verloop in de tijd weergeeft. Daarvoor zijn de gegevens van binnendijkse gebieden gebruikt. Deze gebieden zijn hiervoor geschikter omdat ze overzichtelijker zijn. Uit een steekproef van bijna 50.000 vogels komt een duidelijk verloop naar voren: een sterke piek in september met een geleidelijke afname in oktober-november en een kleine voorjaarspiek in maart (figuur 1). De geweldige piek in

september heeft heel sterk te maken met vogels die op geoogste graanakkers foerageren op de achtergebleven graankorrels. Vaak kun je in de Lauwersmeer in de loop van de dag hoog binnenzeilende groepen zien invallen op het Jaap Deensgat en andere open waterpartijen. Graan maakt dorstig en drinken op of in de buurt van akkers is meestal niet mogelijk. Het gaat in de Lauwersmeer nog steeds om maximaal enkele duizenden vogels. Ook elders in Groningen zien we dergelijke, maar kleinere groepen, zoals op 3 november 1993 340 exemplaren bij het Hoeksmeer en op 5 november 2000 665 exemplaren op het Hondshalstermeer. Afgezien hiervan zitten Pijlstaarten het hele jaar door in lage aantallen op ondiepe plas- en ondergelopen weilanden en open slikkige terreinen. Een opvallende waarneming is die van 1 maart 2002 toen er 450 vogels op de Veenhuizerstukken bij Stadskanaal zaten (bron: website Avifauna Groningen). Meestal gaat het echter om niet meer dan enkele tientallen vogels. In hoeverre het voorkomen op het wad afwijkt van dat van het binnenland is hier niet uitgezocht. Vermoedelijk is het voorkomen vrijwel gelijk aan hetgeen is geschetst in *Vogels van Nederland deel 2* (Bijlsma et al 2001), waarin wordt aangegeven dat gemiddeld circa

6.000 vogels in de herfst in de Waddenzee verblijven. In Groningen is het meest westelijke deel van de Noordkust, bij de Westpolder, het beste deel. Meer oostelijk is het wad minder slikkig en zijn de aantallen wat lager.

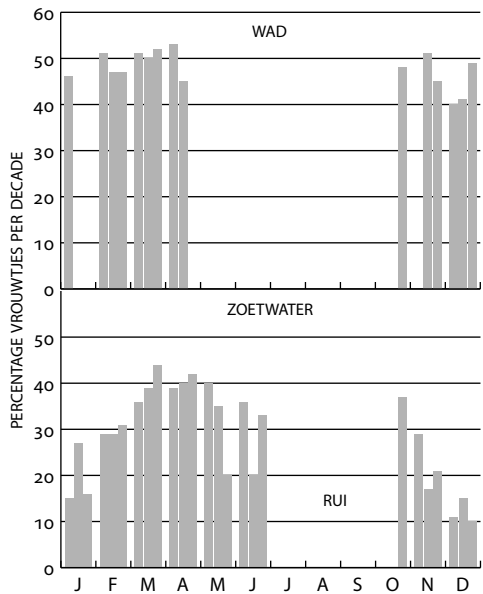
Na half mei is het met de trek gedaan en zijn de Pijlstaarten vrijwel verdwenen. Overzomeren van tientallen niet-broedende vogels, zoals bij de Smient, is er niet bij. In totaal werden in juni en juli respectievelijk slechts 53 en 140 vogels door de auteur waargenomen. Juni is dus het absolute dieptepunt en pas vanaf half augustus nemen de aantallen weer toe. Daarnaast is er ook geen sprake van een influx in de zomer van vogels die noordelijker broeden, zoals de Topper die hier in juni/juli in kleine aantallen gaat ruïen op het IJsselmeer.

Figuur 1. Voorkomen per decade van de Pijlstaart in Groningen buiten het Waddengebied. Waarnemingen zijn afkomstig uit het Lauwersmeer en enkele binnenlandse moerasgebieden, zoals het Hoeksmeer en het Zuidlaardermeer en omgeving. Totaal aantal vogels in de steekproef: 49.500.

Zichtbare trek onder normale en extreme omstandigheden

Trek tellingen is nog steeds in de mode, want het is een relatief gemakkelijke manier om zeldzame soorten als Steppekiekendief of Roodstuitzwaluw te scoren. Maar er is meer, zoals de Pijlstaart. Met zijn ranke lichaam toch een heel mooie trekvogel. Op 16 september 1978 was er constante trek langs de Noordpolder en konden er in totaal 800 vogels genoteerd worden. Op de manier waarop nu een topdag van Graspiepers op de Eemshaven wordt gevolgd, waarbij diverse tellers een deel van de stroom volgen, zou ik zeggen: het konden er ook best wel eens een paar keer zoveel zijn geweest. Maar in de jaren zeventig ging je wadvogels tellen, want die deden er meer toe. Voor trekkende Pijlstaarten zijn we overigens niet aan de

Figuur 2. Sexratio van de Pijlstaart in Groningen. Weergegeven is het percentage vrouwtjes. Boven: waarnemingen van het wad bij de Westpolder (steekproef van ca. 3.000 vogels; alleen decades met voldoende waarnemingen). Onder: percentage uit de Lauwersmeer en enkele binnenlandse moerasgebieden zoals het Hoeksmeer en het Zuidlaardermeer en omgeving (steekproef van circa 7.000 vogels).

Eemshaven of de Noordkust gebonden. Ze trekken in breed front ook over zee, langs het strand van Schiermonnikoog tot kilometers ver op zee, net als Smient en Wintertaling. Toen Rederij Kamstra nog aan de Butterfahrt deed was dit goed te zien. Zo zag ondergetekende op 11 september 1983 35 vogels over zee vanaf de Dolfijn II. De meest opvallende verplaatsingen treden echter op als bij een harde aanlandige wind de kwelders onder lopen. Veel vogels trekken dan namelijk de Lauwersmeer binnen. Op 21 januari 1976 was er gestage trek van troepjes van meestal zo'n 20 exemplaren langs de kwelder van de Westpolder naar de Lauwersmeer bij een storm NW 9. Uiteindelijk trokken er tussen 10:30 en 14:40 1620 vogels langs. Op 12 november 1977 trokken er tussen 10 en 12 uur 6340 vogels langs bij stormachtig weer met WNW 7-9. Het is me bijgebleven dat bij een van deze stormen extreem dikke hagelstenen op de vogels beukten. De Smienten en Pijlstaarten trokken zich er ogenschijnlijk weinig van aan. Of dit trekverschijnsel als de kwelder onderloopt nog steeds zo extreem is als toen, is me niet bekend. In 1977 werd voor het eerst vastgesteld dat op Lauwersoog Vorkstaartmeeuwen en Vale Stormvogeltjes te zien zijn bij dergelijk weer, en dan wordt de Westpolder de Westpolder gelaten, want

een goede storm uit de goede hoek is maar eens in de zoveel tijd.

Broedvogels

Pijlstaarten roepen niet al te veel, maar baltsende vogels maken een Rotgans-achtig geknor, wat af en toe in de broedtijd te horen is. Omdat er in Nederland niet meer dan enkele tientallen paartjes broeden is het constateren van een broedgeval in Groningen nog altijd iets bijzonders. In de jaren zeventig broedden er regelmatig Pijlstaarten in Groningen: in de Dollard en de Lauwersmeer (Boekema et al 1983). Maar is dit nog steeds het geval? In 2006 was in de Lauwersmeer een kwartier lang op grote afstand bij Achter de Zwartten een paartje aan het baltsen, waarbij het mannetje met uitgestrekte hals om het vrouwtje heen scharrelde. Maar je weet het met eenden nooit zeker totdat je de jongen te zien krijgt. Driemaal zag ik zekere broedvogels in de Lauwersmeer, maar dat is al weer een tijd geleden: op 13 juli 1979 een vrouwtje met zeven halfwas jongen op de Vlinderbalg, op 31 mei 1980 een vrouwtje met zeven pulli van circa 10 dagen oud bij het eiland in het Nieuwe Robbengat en op 26 juni 1982 een vrouwtje met zes pulli op de Vlinderbalg. Een ander broedgeval buiten de genoemde gebieden stamt uit 1978 op het begroeide

Pijlstaart – Westerbroeksemadepolder – 11 maart 2007

deel van Rottumeroog; de inmiddels door afslag verdwenen 'tuin van Toxoepus' (bron: W. Weijman, Verslag SBB bewakingsverslag Rottumeroog). Voor zover bekend broedde de Pijlstaart niet eerder op Rottumeroog.

Verschillen tussen mannetjes en vrouwtjes

Bij veel vogelsoorten zijn er verschillen in voorkomen (tijd van het jaar, locaties) tussen mannetjes, vrouwtjes en juvenielen. Dit is in het veld alleen te constateren als ouders en jongen, en vrouwtjes en mannetjes als zodanig te herkennen zijn. Bij de Pijlstaart is er een groot verschil tussen de bonte mannetjes en de bruine vrouwtjes, behalve in de nazomer. De ruiende mannetjes hebben dan een eclipskleed dat vrijwel niet te onderscheiden is van dat van de vrouwtjes. Bij sommige soorten eenden, zoals bij de Wilde Eend, geeft de snavelkleur dan nog uitkomst. Een raszuiver mannetje Wilde Eend heeft bijvoorbeeld een geelgroene snavel, die gemakkelijk te onderscheiden is van de bruine snavel van het vrouwtje. Slechts een minderheid van de eendensoorten in Nederland heeft donkergrijze tot zwarte snavels, waardoor het op geslacht brengen niet zo eenvoudig is. De Pijlstaartman heeft net als de vrouw een mooie donkergrijze snavel, dus daar valt niets mee te beginnen. Hoewel sommige vogelgidsen aangeven dat mannetjes in het eclipskleed op de flanken wat contrastrijker zijn, valt ook daar in het veld vrijwel niets mee te doen. We moeten tot eind oktober wachten tot de mannetjes weer voldoende teruggesluisd zijn naar het prachtkleed om herkenbaar te zijn voor een betrouwbare sexratietelling. Van circa 10.000 vogels is over het jaar in Groningen de geslachtsverhouding bepaald. Samengevat blijkt er een zeer opvallend verschil te zijn tussen het wad en het zoete water. Op het wad blijft de verhouding tamelijk constant met gemiddeld tussen de 35 en 50% vrouwtjes (figuur 2). In het binnenland op de moerasgebieden ten zuiden en zuidoosten van de stad Groningen, maar ook in de Lauwersmeer, daalt het aandeel van de vrouwtjes na eind

oktober tot rond een schamele 10%, om na januari geleidelijk weer toe te nemen. Een zeer opvallend verschil dus. Het gaat in het binnenland in de winter bijna altijd om vogels die diep grondelend het slijk op de bodem van ondiepe plassen en geulen filteren. Dit is mooi te zien als de waterstand van het Lauwersmeer plotseling verlaagd wordt: op het Jaap Deensgat en in het Nieuwe Robbengat verschijnen dan opeens extra veel vogels. Ook bij andere soorten eenden zijn er verschillen tussen de sexen, maar dan soms juist andersom, zoals bij de Brilduiker. Op het wad bij de Lauwersmeer zitten gemiddeld evenveel of iets meer adulte mannetjes dan vrouwtjes Brilduiker, maar op de geulen in de Lauwersmeer zijn de 'bruine Brilduikers' ver in de meerderheid. Dit zijn deels of misschien wel meest juveniele vogels, die alleen in de herfst en van dichtbij herkenbaar zijn aan het ontbreken van een gele snavelpunt. Bij de Pijlstaart hebben de jongen niet zo'n puntje. We zitten nog wel met de vraag wat nu dat enorme verschil tussen de sexen maakt. Op het wad komen zowel mannetjes als vrouwtjes al lopend en spittend aan hun kostje en grondelen doen ze daar niet. Maar in het binnenland moeten ze er wel stevig voor grondelen. Misschien moeten we dus denken aan een verklaring waarbij het voor de vrouwtjes minder aantrekkelijk is om door diep water te grondelen om aan de kost te komen.

Literatuur

- Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen*
2001. *Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2)*. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Boekema, E.J., P. Glas en J.B. Hulscher* 1983.
De vogels van de provincie Groningen. Groningen.

Egbert Boekema

Jupiterstraat 99
9742 EV Groningen
e.j.boekema@rug.nl